

DIE ALTTÜRKISCHE XUANZANG-BIOGRAPHIE V

Siglinde Dietz; Mehmet Ölmez; Klaus Röhrborn (2015), *Die alttürkische Xuanzang-Biographie V. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Xuanzangs Leben und Werk*, Band 34. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica: Teil 11. Herausgegeben von Alexander Leonhard Mayer und Klaus Röhrborn, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 382 s., ISBN: 978-3-447-10451-7

Erdem UÇAR*

Gazi Türkiyat, Güz 2015/17: 218-221

Xuanzang [玄奘] (öl. 664), Uygurcadaki adıyla *Küen-tso*, VII. yüzyılda, Tang Hanedanı döneminde Gansu'dan (Çin) yola çıkıp Doğu Türkistan üzerinden Hindistan'a yaptığı seyahat neticesinde elde ettiği 1300 ciltlik Budizme ait 70 eseri Sanskritçeden Çinceye tercüme eden Budist seyyâh ve tercümandır. Xuanzang'ın hayatını ve seyahatini anlatan Xuanzang Biyografisini, öğrencisi *Hui-li* (慧立) [615-?] yazmaya başlamış, ancak eser, *Yancong* (彦宗) tarafından tamamlanmıştır. Eserin Çince adı 大唐大慈恩寺三藏法師傳 *datang daciensi sanzang fashi zhuan* olup Uygurcada *bodisatav taito samtso açariniñ yorigın ukıtmak atl(t)g tsi-n-çüen tégme kavi nom bitig* olarak geçer. Eserin günümüz Türkçesi ile kısaca karşılığı "Samtso üstadın tercüme-i halini öğreten kitap" şeklindedir.¹ Eser, 10 bölümden meydana gelir. Eseri, Şınko Şeli Tutuñ ve beraberindeki tercüme komisyonu, Çince Uygurcaya X. yüzyılda tercüme etmiştir.

Uygurcada, I. bölüm hariç², eserin bölümlerinin büyük bir kısmı bugün elimize ulaşabilmiştir. Xuanzang Biyografisinin Uygurca tercümesi üzerine ilk çalışmanın³

* Doç. Dr., Gediz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE. merdemu@gmail.com

¹ ARAT, Reşit Rahmeti (1936). Hüeng-tsang Tercümeihalinin Uygurca Tercümesi. *Türkiyat Mecmuası*. V: 335. [333-339 (Tanıtma)]

² Şimdiye değin I. bölümden elimize hiçbir parçanın ulaşmadığı sanılıyordu. Ablet SEMET'in çalışması bu kanaati değiştirmiştir. Bk. SEMET, Ablet (2002). "Ein Fragment des I. Kapitels der uigurischen Xuanzang-Biographie". *Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags*. Hrsg. von Mehmet ÖLMEZ; Simone-Christiane RASCHMANN. İstanbul-Berlin: 263-275.

³ Xuanzang biyografisinin Uygurca tercümesi hakkındaki çalışmaları başlatan 80 yıl önceki ilk çalışma da yine biyografinin V. bölümü üzerinedir. Bk. GABAIN, Annemarie von (1935). *Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-tsangs: I. Bruchstücke des 5. Kapitels*. Berlin. (Aus: SPAW. Phil.-hist. Kl. 1935, 7. 151-180)

üzerinden 80 sene geçmiştir. 80 yıllık süre içerisinde eserin bölümlerine ait farklı neşirler gerçekleştirilmiştir. Yapılan ilk neşirleri bir kenara bırakıp eserin bölümlerinin ‘son’ neşirlerine bakacak olursak şöyle bir liste ile karşılaşırız: II.⁴ ve VI. bölümleri [VI. bölüm neşre hazırlanıyor] Mehmet ÖLMEZ, III. bölümü⁵ Mehmet ÖLMEZ ve Klaus RÖHRBORN, IV. bölümü Klaus RÖHRBORN ve Ablet SEMET [baskıda], V. bölümü Siglinde DIETZ, Mehmet ÖLMEZ ve Klaus RÖHRBORN, VII.⁶ ve VIII.⁷ bölümleri Klaus RÖHRBORN, IX. bölümü⁸ Hakan AYDEMİR ve X. bölümü⁹ Aysima MİRSULTAN hazırlamıştır. Ayrıca Ablet SEMET tarafından da Uygurca tercümenin sözcükleri hakkında bir inceleme¹⁰ yayımlanmıştır. Xuanzang Biyografisinin V. bölümünün neşri ile birlikte ‘son’ neşir olarak artık eserin sadece IV. ve VI. bölümlerinin kaldığı söylenebilir.

Çince Xuanzang Biyografisinin batı dillerine tercümelemleri XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapılmaya başlanmıştır (Samuel BEAL, Stanislas JULIEN). Son yıllarda çıkan Almanca ve İngilizce tercümelemleri ile eserin bölümlerinin önemli bir kısmının batı dillerine tercümesi tamamlanmıştır.¹¹ Alexander Leonhard MAYER tarafından Xuanzang hakkında geniş bir monografi de yayımlanmıştır.¹²

Xuanzang Biyografisinin V. bölümü, 22 sayfalık bir ‘Giriş’ bölümü ile başlar. Giriş bölümünün 1.1. kısmında neşrin dayandığı orijinal yazma hakkında bilgiler verilir (s.

⁴ ÖLMEZ, Mehmet (2002). “Die alttürkische Xuanzang-Biographie II”. *Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags*. Hrsg. von Mehmet ÖLMEZ; Simone-Christiane RASCHMANN. İstanbul-Berlin: 199-242.

⁵ ÖLMEZ, Mehmet; Klaus RÖHRBORN (2001). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie III*. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

⁶ RÖHRBORN, Klaus (1991). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VII*. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

⁷ RÖHRBORN, Klaus (1996). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie VIII*. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

⁸ AYDEMİR, Hakan (2013). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie IX*. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Band I-II. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

⁹ MİRSULTAN, Aysima (2010). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie X*. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

¹⁰ SEMET, Ablet (2005). *Lexikalische Untersuchungen zur uigurischen Xuanzang-Biographie*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

¹¹ MAYER, Alexander Leonhard (2001). *Cien-Biographie VI*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag; MAYER, Alexander Leonhard (1991). *Cien-Biographie VII*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag; FRANKENHAUSER, Uwe (1995). *Cien-Biographie VIII*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag; FRANKENHAUSER, Uwe (1997). *Cien-Biographie IX*. Göttingen [Yayımlanmamış Doktora Tezi]; LI, Rongxi (1995). *A biography of the Tripiṭaka Master of the Great Ci'en Monastery of the Great Tang Dynasty*. Translated from the Chinese of Śramaṇa Huili and Shi Yancong. Berkeley/California.

¹² MAYER, Alexander Leonhard (1992). *Xuanzang: Übersetzer und Heiliger*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

1). Buradan öğrendiğimize göre, Xuanzang Biyografisinin V. bölümüne ait Uygurca orijinal yapraklar, bugün Paris ve St. Petersburg'da muhafaza edilmektedir. Nâşirler, iki farklı yere dağılmış bu yaprakları bir araya getirerek V. bölümü ortaya çıkarmıştır. V. bölüm, 50 yapraktan meydana gelmektedir ve eksiksizdir. İlk 6 yaprak Paris'te (HtPar 101-111 [neşirde 1-300. satırlar]), kalan 44 yaprak ise St. Petersburg'dadır (HtStP SI Uig 3 [neşirde 301-2519. satırlar]).

1.2. kısımda, V. bölüm üzerine şimdiye değin yapılan çalışmalar hakkında bir literatür özeti sunulmuştur (s. 1-2).¹³ Annemarie von GABAIN¹⁴ ve L. Yu. TUGUŞEVA'nın¹⁵ V. bölüm hakkında neşir çalışmalarının olduğu bilinmektedir. Elimizdeki bu neşir, her iki çalışmadaki eksikleri tamamlamaktadır.

2. kısımda, Uygurca Xuanzang Biyografisi tercümesi ile Çince aslı arasındaki ilişki üzerinde durulur (s. 2-5). Ancak Xuanzang Biyografisi söz konusu olunca işin içine Xuanzang Biyografisinin modern tercümeleri de girmek zorunda kalıyor. Nâşirler, Eski Uygurca tercüme ile Xuanzang Biyografisinin modern tercümelerini birbirleriyle mukayese etmiştir. Alexander Leonhard MAYER ve Klaus RÖHRBORN'un daha önce tespit ettiği üzere Xuanzang Biyografisinin modern tercümelerindeki pek çok yanlışlık Eski Uygurca tercüme sayesinde açıklığa kavuşabilmektedir.¹⁶ V. bölümde de bu durumu gösteren pek çok örnekle karşılaşmak mümkündür. Bunun dışında kimi durumlarda Uygurca tercümedeki hatalar da görülebilmektedir. Bk. Açık. 469 [s. 287], vs. Eserin "Kommentar" bölümünde bu tür durumlar hakkında epey izah yapılmıştır.

3. kısım ve alt başlıklarında, V. bölümdeki Hindistan'a ait kavramlar hakkında bilgiler verilir (s. 5-15). V. bölümde geçen Hint hükümdarları, Budist üstatlar ve okullar hakkında kısa açıklamalar yapılır. Xuanzang Biyografisinin V. bölümünde atıfta bulunulan Vimalakirtinirdesasütra'daki¹⁷ yerler de gösterilmiştir. Son olarak, metinde yer alan Budist efsanelerden ve Hintçe alıntılardan bahsedilir.

4. kısımda neşrin tekabül listesi (Konkordanz) bulunur (s. 15-18). Listede, Uygurca neşirdeki satırların hangi Uygurca yaprağa ait olduğunu, neşirdeki satırların GABAIN ve TUGUŞEVA neşirlerinde hangi satırlara karşılık geldiğini ve Çince aslında (Taishō) nereye denk geldiğini görmek mümkündür.

¹³ Kaynakçada bazı önemli çalışmaların gözden kaçtığı dikkati çekmektedir. Bk. AYDEMİR, Hakan (2010). "Neue Erkenntnisse über die chinesische Vorlage der alttürkischen Xuanzang-Biographie". *Journal of Oriental and African Studies [Athen]*. 19: 33-43.

¹⁴ GABAIN, Annemarie von (1935). *Die uigurische Übersetzung der Biographie Hsüan-tsang's: I. Bruchstücke des 5. Kapitels*. Berlin. (Aus: SPAW. Phil.-hist. Kl. 1935, 7. 151-180)

¹⁵ TUGUŞEVA, L. Yu. (1991). *Uygurskaya Versiya Biografii Syuan'-Czana: Fragmenti iz Leningradskogo Rukopisnogo Sobraniya Instituta Vostokovedeniya AN SSSR*. Moskva: Nauka.

¹⁶ MAYER, Alexander Leonhard; Klaus RÖHRBORN (1986). "Der Wert der modernen Übersetzungen der chinesischen Hsüan-tsang-Biographie und die alttürkische Version dieses Textes". *UJb N.F.* 6: 100-121.

¹⁷ Eserin neşri için bk. ZIEME, Peter (2000). *Vimalakirtinirdesasütra*. Edition alttürkischer Übersetzungen nach Handschriftfragmenten von Berlin und Kyoto. Berliner Turfantexte: 20. Tumhout.

5. kısımda neşirde uygulanan yöntem kısaca açıklanır (s. 18). Giriş bölümünün sonundaki 6. kısımda Xuanzang Biyografisinin V. bölümünün içerik özeti verilmiştir (s. 19-22)

II. bölümde 'Kısaltma Listesi' (s. 23-24) ve III. bölümde de 'Kaynakça' (s. 25-35) bulunur.

IV. bölümde, Uygurca metnin neşri ve Almanca tercümesi karşılıklı sayfalarda gösterilmek suretiyle verilmiştir (s. 36-260). Buna göre, V. bölümde 2519 satır mevcuttur. Alt satırda metnin harfçevrimi, üst satırda yazıçevrimi verilmiştir. Uygurca metnin neşir tekniği Klaus RÖHRBORN'un VII. ve VIII. bölümlerde uyguladığı teknikten pek de farklı değildir. Uygurca metnin neşrinde belli yerlerde Uygurca kelimenin Taishō'daki karşılığı hemen yanında verilmiş ve böylece okuyucunun Uygurca metinle Çince metin arasında mukayese yapması için bir kolaylık sağlanmıştır.

Son bölüm olan, V. bölümde 'Açıklamalar' vardır (s. 261-382) Açıklamalar, genel olarak daha önceki yanlış okuyuşların düzeltilmesi ve tahrip olmuş yerlerin tamamlanmasındaki izahlar üzerinedir. Ayrıca, Uygurca tercüme ile Xuanzang Biyografisinin modern tercümelerinin de birbirleriyle mukayese edildiği notlar mevcuttur.

Reşit Rahmeti ARAT, Annamari von GABAIN'in 1935'te Xuanzang Biyografisi hakkındaki eserine yazdığı tanıtımda şunları söylemektedir: "*Türk dili, edebiyatı, tarihi ve kültürü için çok mühim olan bu eserin işlenmesi ve neşrinin A. von Gabain'in eline düşmesi çok iyi bir tesadüf olmuştur*" (s. 339). Xuanzang Biyografisi bölümlerinin 'son' neşirlerinin Eski Uygur dili ve kültürüne lâıykıyla vâkıf olan Klaus RÖHRBORN'un ve onun rahle-i tedrisinde yetişen talebelerinin elinden çıkmış olması Uyguristik açısından kutlu bir tesadüf olmuştur. Gerek Uyguristik gerekse İslamiyet öncesi Türk tarihi bakımından büyük bir öneme sahip Xuanzang Biyografisinin V. bölümünü hazırlayarak istifademize sunan nâşirleri tebrik ederim.